

Design mezinárodních institucí: organizačně-kybernetický přístup

[The Design of International Institutions: the Organizational-Cybernetics Approach]

Michal Parížek

Forthcoming in (2012) *Mezinárodní vztahy*, 47 (3): x-x. In Czech only.

Abstract

My target in the present text is to discuss the possibilities and pitfalls of the study of international institutions' design. To achieve this goal I critically review the existing literature on the topic and outline three key reasons for which I believe much of the work on institutional design to be theoretically problematic, and for which any meaningful progress of the study of design as a research programme is unlikely. I argue that we can overcome these problems by returning and sticking to the original concept of institutions as mechanisms for transmission of information that was formulated in the institutional theory in international relations. On the basis of this concept we can develop a research programme on institutional design that takes seriously the basic realist findings about the power nature of international politics. Besides this, by focusing on the information transmission function of institutions we open the space for application of the potentially highly relevant findings from the area of the so-called organizational cybernetics to the study of international relations. With their help new methods for diagnosis of the institutions' functions can be developed and important new empirical and theoretical findings can be achieved.

Keywords:

international institutions, international organizations, regime theory, institutional design, institutional capacity, organizational cybernetics

1. Úvod

Jedním z akademicky i společensky nejambicióznějších výzkumných programů současné disciplíny mezinárodních vztahů (MV) je oblast studia designu mezinárodních institucí, tedy výzkum formální podoby institucí a hledání způsobů její optimalizace (Goodin 1998; Karlas 2008; Koremenos – Lipson – Snidal 2001). Jádrem ambice tohoto programu je atraktivní představa, že studiem existujících institucí můžeme odhalit, která institucionální aranžmá obecně fungují lépe, a ve výsledku tedy jaké úpravy designu povedou k větší účinnosti mezinárodních institucí a úspěšnější spolupráci. Ze zjevných důvodů by měl takový výzkum, pokud by přinášel spolehlivé poznatky, potenciálně značnou společenskou hodnotu.

Otázkou, již se snažím v tomto textu zodpovědět, je zda může výzkumný program institucionálního designu ve své současné podobě takové poznatky přinášet. Můžeme na základě tohoto výzkumu kvalifikovaně soudit, jaké designové prvky zlepšují či zhoršují funkčnost institucí, a následně tedy jak by bylo možno posílit funkčnost existujících institucí změnami jejich designu? Argumentuji, že tento výzkumný program je poznamenán zásadními teoretickými problémy, pro které zůstává jeho možný přínos nezrealizován. Mým cílem je na tyto problémy poukázat, rozebrat jejich důsledky pro studium designu mezinárodních institucí a představit pozitivní program, který se s nimi produktivně vyrovnává. Představovaný text se orientuje kolem teoretického sporu mezi částí literatury stále více orientovanou na formální pravidla definující podobu mezinárodních institucí, především právní závazky (srov. Abbott – Keohane – Moravcsik – Slaughter – Snidal 2000), a literaturou orientovanou primárně na moc a zájmy aktérů, podle níž formální pravidla nemají valného smyslu (Drezner 2009).

Mým hlavním argumentem je, že oproti současnému stavu by se měl výzkum designu důsledněji a vědoměji opírat o podstatné teoretické poznatky o mezinárodních institucích formulované v původní teorii režimů ze 70. a 80. let. Tato teorie tento zásadní spor úspěšně řeší tím, že přesně vymezuje, jakou roli mohou instituce v mocenské a zájmové mezinárodní politice hrát. Z těchto poznatků sice současný (racionalistický) výzkum alespoň deklaratorně vychází, ale jejich důsledky jsou nyní ke škodě odborné debaty opomíjeny. Zcela konkrétně, pokud se má výzkum designu mezinárodních institucí vyhnout realistickým námitkám o pomíjení role moci a zájmů aktérů, měl by vědomě vycházet z původního neoliberálně-institucionalistického pojetí institucí jako nástrojů pro snižování transakčních nákladů a především pro přenos informací mezi aktéry, (srov. Coase 1937; Keohane 1984; Williamson 1979). Toto pojetí realistickou a liberální tradici v MV úspěšně syntetizuje a dává racionalistickému výzkumu společný základ. Právě informační funkce institucí je základem

jejich kauzálního vlivu na mezinárodní politiku, míra jejího naplňování by tak měla být prvním krokem studia mezinárodních institucí. Neměli bychom předpokládat, jako to implicitně činí podstatná část současné literatury věnující se designu, že tento úkol instituce beze zbytku plní a že je tedy možné je automaticky považovat za funkční pravidla, jejichž modelováním můžeme přímo ovlivňovat chování aktérů kýženým směrem.

Pokud originální koncepci institucí jako nástrojů přenosu informací bereme vážně, ukazuje se role pro formální institucionální design jako zásadně omezenější, než jak ji vnímá většina současné literatury. To ovšem neznamená, že by tato role byla teoreticky, konceptuálně či empiricky méně zajímavá. Orientací na informační funkci institucí se navíc přirozeně otevírá prostor pro aplikaci potenciálně vysoce relevantních poznatků z oblasti tzv. organizační kybernetiky, tedy oboru věnujícího se řízení a přenosu informací v komplexních organizačních strukturách, např. velkých korporacích nebo tělesech veřejné správy. S pomocí prací kybernetika Stafforda Beera (1972) v textu představuji deduktivní model pro diagnostiku fungování mezinárodních institucí a organizací, o něž lze teoreticky informovaný výzkum jejich designu opřít.

Text článku je strukturován způsobem odpovídajícím nastíněné posloupnosti mé argumentace: V následující sekci (2) rozebírám různé pohledy na otázku designu mezinárodních institucí a poukazuji na klíčové teoretické problémy, se kterými se setkáváme v literatuře. V další části textu (3) formuluji obecný teoretický rámec, pomocí něhož je možno tyto rozpory smysluplně překlenout. Následně ukazuji (4), jak lze pomocí tohoto teoretického rámce konkrétně studovat design mezinárodních institucí v prostředí politiky definované nikoliv formálními pravidly, ale mocí a zájmy. Pokud je má argumentace správná, otevírá pro studium designu institucí inovativní konceptuální aparát a dává výzkumu designu pevnější teoretické základy.

2. Design mezinárodních institucí: teoretické problémy

Problematika designu mezinárodních institucí se stává jednou z dynamicky se rozvíjejících oblastí výzkumu mezinárodních vztahů. Kořeny debat o relevanci a kvalitě designu mezinárodních institucí sahají přinejmenším do meziválečného období (srov. Carr 1939) a více či méně přímo se otázkám formování a designu institucí věnují četné významné teoretické texty celého poválečného období (Haas 1958; Keohane 1984; Krasner 1983).

Skutečný boom prací věnujících se tomuto tématu však zaznamenáváme až v posledních zhruba deseti letech, a to hned ve dvou širokých proudech. Jedním z nich je projekt výzkumu racionálního designu institucí (Hawkins – Lake – Nielson – Tierney 2006; např. Koremenos – Lipson – Snidal 2001) vycházející primárně z formalizovaných herně-teoretických analýz a studujících, proč aktéři instituce vytvářejí právě tak, jak je vytvářejí (Karlas 2007, srov. 2008; pro kritiku viz Pierson 2000; Wendt 2001). Druhým z těchto proudů je rozsáhlá literatura věnující se otázkám designu z hlediska politické legitimacy a autority institucí, tedy studujících, jakou podobu by měli mezinárodní instituce mít, pokud mají být vnímány aktéry jako legitimní a autoritativní (např. Buchanan – Keohane 2006; Keohane 2003; Moore 2006; Zürn 2004; Zürn – Binder – Ecker-Ehrhardt 2012).

Rostoucí zájem o problematiku designu se projevuje samozřejmě i na rovině empirického výzkumu, což platí zejména o třech hlavních globálních ekonomických organizacích, o jejichž designu vyšlo v posledních letech hned několik rozsáhlých monografií a nespočet odborných článků. U Světové banky to jsou například editované svazky Ariela Buiry (2005a, 2005b), nebo práce Woodsové (2000, 2006) či Stiglitze (2003); u Mezinárodního měnového fondu Stone (2011), Martin (2006) nebo rovněž Buira (2005a, 2005b) a Woodsová (2000, 2006); u Světové obchodní organizace pak například Steger et al. (2010), Wilkinson (2006), Porter (2001) nebo třeba Guzman (2004).

Z hlediska motivace a tematického zaměření má moje analýza nejbližší k pracím věnujícím se otázce efektivity mezinárodních institucí (Coglianese 2000; např. Helm – Sprinz 2000; Mitchell 2006; srov. Parížek 2011), které se zabývají tím, zda a do jaké míry daný institucionální design přináší vyšší účinnost instituce, a tedy zda a do jaké míry podporuje spolupráci. Záměrně se z velké části vyhýbám normativně podloženým otázkám po legitimitě mezinárodních institucí, mým cílem je naopak představit teoretický argument vycházející pouze z požadavku funkčnosti institucí. Zároveň však neobhajuji čistě pozitivní přístup k designu typický pro mnoho současných herně-teoretických prací, pro který je v podstatě otázkou funkčnosti institucí jako takových druhotná.

Dominantní pohled: design a role formálních pravidel

Přes podstatné rozdíly se většina prací zabývajících se institucionálním designem shoduje – ne příliš překvapivě – v jednom klíčovém předpokladu: na designu záleží. To, jak budou instituce regulující interakci aktérů formálně nadesignovány, tedy jak budou nastavena pravidla hry, bude mít podstatný dopad na to, jak se bude hra hrát a jak bude dopadat. Zejména u proudu racionálního (optimálního) designu opírajícího se o nekooperativní teorii

her je takový předpoklad zcela přirozený, protože podoba každé hry, a tedy i její výsledek, jsou v teorii her plně určeny pravidly, jež definují, kdo hraje, jaké jsou možné strategie (kroky), v jaké posloupnosti aktéři táhnou, a jaké informace mají k dispozici (Ostrom 2005; Tsebelis 1991: 93). Stručně řečeno, instituce jsou v tomto chápání nástroje, jež aktéry odměňují za určité chování (podle pravidel) a penalizují za chování jdoucí směrem, který daná instituce definuje jako nevhodný. Tímto instituce mění kalkulaci užitku aktérů, jejich strategie a ve výsledku i chování. Téměř z definice pak platí, že změnou nastavení formálních institucí bychom měli být schopni přimět aktéry ke změně chování požadovaným směrem (například k větší míře spolupráce).

Z pohledu analýzy mezinárodních institucí a jejich designu je v tomto smyslu ukázkovým příkladem literatura o legalizaci mezinárodní politiky, (Abbott et al. 2000; Abbott – Snidal 2000), jejíž klíčovou součástí je výzkum zabývající se tím, do jaké míry státy v mezinárodní politice plní své formální závazky, tedy do jaké míry jednají v souladu s dojednanými pravidly (Downs – Rocke – Barsoom 1996; Chayes – Chayes 1993; srov. Raustiala – Slaughter 2002). Obecné empirické poznatky této literatury lze nejlépe shrnout známým Henkinovým pozorováním, že „téměř všechny státy sledují téměř vždy téměř všechny principy mezinárodního práva a téměř všechny své závazky“ (citováno v Raustiala – Slaughter 2002: 538; Wilson 2007; srov. Zürn – Joerges 2005). To je samozřejmě pro výzkum designu mezinárodních institucí zásadní argument, přímo implikující, že pokud se podaří nastavit formální pravidla správně, bude možno efektivně regulovat chování aktérů v mezinárodní politice. Pokud tedy chceme zajistit, aby se státy vzdaly určitého druhu chování, stačí vytvořit instituci, která jim to bude zapovídat. Jestliže jsem na začátku uvedl, že klíčovou ambicí institucionálního výzkumu v MV je schopnost přinášet poznatky o tom, jak můžeme změnou designu zlepšit fungování existujících institucí, tady se dostáváme k samotnému jádru tohoto problému: pokud obecně aktéři sledují dohodnutá formální pravidla, jejich úpravou dosáhneme téměř automaticky vyšší funkčnosti institucí, a tedy i lepší spolupráce.

Jak jsem však naznačil již v úvodu, taková představa do značné míry ignoruje mocenskou a zájmovou povahu mezinárodní politiky. To se přímo projevuje ve třech zásadních teoretických problémech, které v následujícím textu jeden po druhém rozebírám, a pomocí nichž chci poukázat na to, proč je značná část současné literatury o formálním designu institucí teoreticky nedostatečně podložená. V dalším textu pak budu argumentovat, že tyto rozpory lze produktivně překonat důsledným přidržením se poznatků původní teorie režimů (a neoliberalně-institucionalistické teorie), která chápe instituce jako nástroje přenosu informací

spíše než jako prostá pravidla, jimiž se aktéři řídí. Nejprve však tedy k oněm třem klíčovým problémům v současné literatuře věnující se designu.

Problém 1: Endogeneita institucionálního uspořádání

Prvním problémem často opomíjeným zejména v normativně podložené současné literatuře o designu je otázka endogeneity institucionálního designu a konkrétně otázka tzv. hloubky spolupráce mezi státy. Jednoduše řečeno, argument endogeneity designu a (malé) hloubky spolupráce tvrdí, že aktéři budou spolupracovat pouze do té míry, do jaké to bude odpovídat jejich aktuálním zájmům. Budou se tedy schopni dohodnout pouze na takových pravidlech, jimiž by se z velké části chtěli řídit i bez formálních institucionálních mechanismů (na jakémisi nejmenším společném jmenovateli).¹ Klíčovým důsledkem tohoto argumentu, který do debaty o povaze mezinárodních pravidel vnesli Downs, Rocke a Barsoom (1996), je že nemá valného smyslu zabývat se mírou souhlasného chování států s jejich závazky, protože státy na sebe zpravidla berou pouze ty závazky, které alespoň pro mocné státy fakticky nejsou vůbec omezující. Tyto závazky mají velmi malou hloubku spolupráce a nevyžadují od států podstatné oběti.

Je pravdou, že koncept endogeneity designu je zjednodušující a že prakticky pomíjí zásadní institucionalistický vhled o přilnavosti institucí i při změně moci a zájmů aktérů. Podle institucionalistů mají instituce schopnost ovlivňovat chování aktérů díky utopeným nákladům vloženým do jejich vytvoření, tedy nákladům, jež by aktéři při opětovném projednávání podoby instituce museli platit znovu (Keohane 1984; srov. Stone 2011). Také platí, že výzkumný proud optimálního racionálního designu právě z otázek po endogenosti designu, tedy snahy pochopit jak konkrétní design vzniká z průniku zájmů aktérů, fakticky vyrůstá (Koremenos – Lipson – Snidal 2001).

Co je však klíčové, z pohledu možnosti smysluplného studia formálního designu je problém endogeneity naprosto nedocenen. Jestliže například empiricky zjišťujeme, že určité institucionální uspořádání přináší v existujících institucích výrazně lepší výsledky než uspořádání jiné, nemůže z toho kvůli problému endogeneity vůbec usuzovat, jestli by toto „lepší“ uspořádání fungovalo lépe, i pokud bychom ho přenesli do nějaké jiné oblasti (ve které je například mocenské a zájmové uspořádání odlišné). Jestliže design odráží moc a zájmy v dané oblasti, a díky tomu umožňuje instituci, aby dobře fungovala, přenosem daného designu do jiné oblasti se funkčnost s vysokou pravděpodobností bude ztrácet.

Toto je tedy pro myšlenku hledání obecně funkčních prvků institucionálního designu zásadní problém: i pokud víme, že v existujících institucích funguje nějaké aranžmá velice dobře,

nemůžeme z toho vůbec usuzovat, že bude fungovat dobře, když ho aplikujeme v jiné oblasti, kde je konstelace zájmů aktérů odlišná.

Problém 2: Neformálnost politiky

Druhým problémem, jenž je v existujícím výzkumu designu mezinárodních institucí opomíjen, je otázka neformálnosti politiky. Jaký má smysl hovořit o formálních pravidlech hry, když tato jsou v politice, a v mezinárodní politice obzvláště, neustále otevřeně i skrytě obcházena? Nevracíme se, tím, že se soustředíme na design formálních pravidel, k legalistickým analýzám politických institucí z první poloviny 20. století, odmítnutých v behaviorálním obratu 60. let (Achen 2006; Almond – Powell 1966)? Podle klasických realistů typu Carra (1939) a Morgenthaua (1948) jsou mezinárodní instituce mocenskými nástroji nejsilnějších států; pro strukturální realisty jsou instituce jako takové fakticky bezvýznamné (Waltz 1979). Starší realistické studie, které se snaží brát mezinárodní instituce vážně, poukazují na jejich ukotvenost v hegemonním postavení jednoho ze států a obecně v mocenském soupeření (Grieco 1988; Kindleberger 1986). Novější realistické práce pak ukazují, že díky mnohočetnosti institucí si mohou mocné státy vybírat, ve které z institucí budou daný problém řešit, podle toho, jak to odpovídá jejich zájmům (Alter – Meunier 2009; Drezner 2007, 2009); fakticky tak mohou pod hrozbou odchodu ostatním do značné míry vnucovat své zájmy (Muthoo 1999).

Tyto realistické argumenty nacházejí přímou korespondenci i v neoliberálním institucionalismu. Jeden z pilířů institucionální analýzy mezinárodních vztahů, koncept provazování otázek (*issue-linkages*), je ve své podstatě konceptem zachycujícím právě tuto možnost neformálního mocenského vyjednávání, tj. hledání vzájemných kompromisů mezi aktéry tam, kde by prostá agregace preferencí pro otázky projednávané samostatně vedla k blokaci politického procesu (Martin 1992). Jestliže totiž bereme možnost provazování otázek a neformálních vyjednávání vážně, fakticky se vracíme k chápání politiky jako mocenského soupeření spíše než jako soutěže probíhající v rámci jasně daných pravidel. To neznamená, že existence neformálních vazeb v institucích není funkční (Kleine 2010), ale je zjevné, že ani v institucionalistické tradici mezinárodních vztahů nelze předpokládat, že formální pravidla budou automaticky hrát podstatnou roli.

Snad nejintenzivněji je problematika neformální politiky probírána v evropských studiích, kde se schopnosti aktérů vyhnout se formálním pravidlům věnuje značné množství autorů. K dispozici máme v tomto smyslu jak komplexnější teoreticky podložené argumenty (Héritier 1999; Thomson – Stokman – Achen – König 2006; srov. Parížek 2012), tak detailněji

zaměřené empirické studie věnující se například legislativnímu procesu (Reh – Hérítier – Bressanelli – Koop 2013), roli nestátních aktérů (Christiansen – Piattoni 2003) nebo fungování soudního dvora (Dumbrovský 2010).

V jistém smyslu lze, domnívám se, dokonce formulovat jakýsi paradox formální institucionalizace: čím úspěšněji aktéři na mezinárodní scéně – za pomoci institucí – spolupracují, tím bohatší a pevnější jsou přímé vztahy mezi nimi, a tím méně záleží na formálním nastavení pravidel spolupráce. Jinými slovy, čím lépe určité instituce plní svou roli, tj. čím více institucionalizované jsou vztahy mezi kooperujícími aktéry (srov. Smith 2003), tím více důvěry a neformálních vazeb vznikne mezi aktéry. Tím méně pak bude formální nastavení institucí efektivně vymezovat pravidla jejich interakce. Úspěšný formální design tak v sobě do jisté míry obsahuje zárodky své vlastní marginalizace.

Pokud bereme toto všechno v potaz, má vůbec smysl studovat to, jaký formální design funguje lépe (úspěšněji vede aktéry ke ‚správnému‘ kooperativnímu chování) a jaký hůře? Formální pravidla jsou v politické praxi do nekonečna obcházena a ohýbána. Pokud zlepšíme formální podobu nějaké instituce po vzoru nějaké úspěšnější instituce, na chování aktérů se nic nezmění, pokud struktura zájmů a moci zůstane stejná. Rozhodování se pouze přesune do neformálních fór, mimo rámec formálních pravidel. Opět tedy platí, že míra, do které lze studiem konkrétních formálních pravidel existujících institucí přinášet poznatky o tom, jak vylepšit fungování institucí jiných, je přinejlepším omezená.

Problém 3: Komplexita a nejistota

Třetím a posledním zásadním problémem pro studium a rozvoj poznatků o více a méně účinných prvcích formálního designu institucí je otázka komplexity a nejistoty, jimž aktéři čelí (srov. Rosenau – Czempiel 1992). I pokud pomineme roli psychologických faktorů pro kvalitu rozhodování (Jervis 1976), a budeme předpokládat, že aktéři jsou racionální, je zjevné, že prostá komplexita a technická i politická neurčitelnost dopadů jejich rozhodnutí celý proces designu podstatně ztěžuje. Aktéři mají díky této komplexitě „zadání“ výrazně sníženou schopnost designovat instituce optimálním způsobem, který bude možno i *ex post*, tedy z hlediska faktického dlouhodobého plnění jejich funkce, považovat za optimální (Wilson 2002). Oran Young jde dokonce tak daleko, že tvrdí, že je to právě nejistota, co umožňuje vznik institucí, protože aktéři, kteří nevědí, jaké důsledky dané institucionální aranžmá v budoucnosti přinese, budou mít menší motivaci tvrdě vyjednávat, a budou tedy dosahovat dohody snáze (Young 1989, 1991).

Co platí pro aktéry samotné platí i pro výzkumníky zabývající se designem: jestliže je obecně naše schopnost předvídat dopady konkrétních institucionálních aranžmá na aktéry poměrně malá, bude nutně omezená i naše schopnost přicházet se zobecnitelnými poznatky o tom, jaké změny v designu instituce, kterou se zabýváme, by její účinnost vylepšily.

Ve světle těchto poznatků se představa schopnosti navrhovat detailní optimální design institucí jeví jako pochybná, přinejmenším pokud jdeme nad rámec takových pravidel, která dávají aktérům v daném institucionálním uspořádání co největší flexibilitu (Rosendorff 2005; Rosendorff – Milner 2001). Jestliže aktéři samotní nemohou předem vědět, jak bude dané institucionální uspořádání fungovat, a pokud nevíme, jaké všechny (i nezamýšlené) efekty zásah do existujícího institucionálního uspořádání přinese, nemá valný smysl snažit se optimalizovat toto formální uspořádání požadovaným směrem. Ve výsledku pak, opět, budou naše obecné poznatky o více či méně funkčních prvcích designu získané z empirických studií existujících institucí přinejlepším nespolehlivé.

Celkově tedy nacházíme v existující literatuře vztahující se k designu mezinárodních institucí důležitý rozkol. Na jednu stranu máme k dispozici stále větší množství stále sofistikovanějších (často herně-teoretických) analýz popisujících dopad konkrétního nastavení formálních pravidel na chování aktérů, na druhou stranu však máme podstatné teoreticky i empiricky podložené důvody pro to, abychom k relevanci formálního designu jako takového přistupovali velice skepticky. To platí především ve vztahu k naší schopnosti určovat, které designové prvky obecně funkčnost instituce zvyšují nebo snižují, a následně přenášet tyto poznatky z jedné instituce na druhou.

3. Instituce jako nástroje přenosu informací

Co si tedy máme z představeného teoretického rozkolu vzít? Jak můžeme analyticky solidním způsobem uvažovat o problematice institucionálního designu v situaci zásadní neshody hlavních teoretických proudů o samotné povaze institucí? V této sekci se pokusím ukázat, že řešení tohoto problému existuje, a sice v podobě *důsledné aplikace* dnes již tři desetiletí staré neoliberální institucionalistické teorie, resp. teorie režimů, pojímající instituce jako nástroje přenosu informací. Jak budu argumentovat, pokud bereme tuto informační teorii institucí vážně, lze z ní pro možnosti studia designu vyvodit implikace, které naše chápání designu mezinárodních institucí podstatně zpřesňují, a které směřují výzkumný program designu k problémům, jimž v současnosti není věnována patřičná pozornost.

Argumentace probíhá ve dvou krocích: Nejprve vymezují, co přesně můžeme po mezinárodních institucích vlastně chtít, tedy jaké účinky na mezinárodní politiku od nich obecně můžeme a nemůžeme očekávat. Ve druhém kroku ukazují, jak se lze produktivně vyrovnat s problémy studia designu předestřenými v předchozí části textu.

Mezinárodní instituce jako pravidla hry a jako nástroje pro přenos informací

Prvním krokem vedoucím k pevnějšímu teoretickému ukotvení výzkumu designu musí být, že budeme důsledně po institucích požadovat pouze to, co mohou dodat, konkrétně tedy účinnější a levnější přenos informací mezi aktéry, a nikoliv přímé omezování a směřování jejich chování.

I pokud zůstáváme v oblasti racionalistických teorií, pracují existující texty s přinejmenším dvěma pohledy na to, co jsou instituce; oba pohledy jsou sice z praktického hlediska pro mnohé výzkumné účely obdobné, tato obdobnost se ovšem opírá o podstatná teoretická zjednodušení. Podle prvního a dnes asi nejobvyklejšího pohledu jsou instituce, jak bylo naznačeno výše, nástroje regulace sociální interakce nebo, chceme-li, jednoduše pravidla hry (North 1990; Ostrom 2005). V tomto pojetí vstupují aktéři s nějakými zájmy do interakce a instituce jsou vědomě vytvořené nástroje, jež tuto interakci formují. Asi nejpregnantnějším vyjádřením tohoto přístupu je známá Plottova *fundamentální rovnice politiky*, podle níž

preference × instituce → výsledky,

tedy podle níž jsou výsledky sociální interakce plně určeny setem preferencí aktérů a institucionálními pravidly, jimiž se jejich interakce řídí (citováno v Hinich – Munger 1997: 17). Výsledkem zákonodárského procesu, pro příklad, bude taková norma, která odpovídá rozložení preferencí zákonodárců a formálním pravidlům, která určují, jakými procedurami se celý proces řídí, tj. především kdo má právo legislativní iniciativy, v jakém výboru bude daný návrh projednán, jak velkou většinu musí v plénu získat, apod. V tomto pohledu je tak role institucí neproblematická; instituce jsou exogenními mechanismy, které určují, podle jakých pravidel politická soutěž probíhá, a právě v jejich schopnosti toto určovat spočívá jejich kauzální působení.

Tento pohled na instituce jako na pravidla hry však neodpovídá pohledu na instituce v hlavních teoriích mezinárodních vztahů, definovanému především v rámci debat mezi neorealisty a neoliberály v 80. letech.² Studujeme-li základní práce institucionální teorie v mezinárodních vztazích, tedy především texty definující teorii režimů (Keohane 1982, 1984;

Ruggie 1975, 1982), zjišťujeme, že režimy jsou definovány jako „principy, normy, pravidla a rozhodovací procedury, k nimž konvergují očekávání aktérů“ (Krasner 1982: 185). Zatímco výčet oněch čtyř komponent režimů odkazuje na jejich věcnou formu, druhá část definice popisující konvergenci očekávání aktérů zachycuje kauzální mechanismus, jímž na aktéry působí.

Režimy, jako ostatní mezinárodní instituce (Keohane 1989: 4), působí na aktéry regulativně nikoliv přímo, ale tím, že mění dostupnost a cenu informací, především informací o minulém chování aktérů účastnících se spolupráce a tedy i o jejich pravděpodobném budoucím chování (Axelrod 1981; Axelrod – Keohane 1985). Jestliže neexistuje v anarchické mezinárodní politice svrchovaná autorita schopná donutit aktéry k podrobení se stanoveným pravidlům, to, v čem spočívá kauzální působení institucí na aktéry, není jejich preskriptivní charakter, ale schopnost zajistit, že se informace o případném porušení dohod některým aktérem donese rychle a levně ostatním. Z prostého individuálního zájmu jsou tak aktéři nuceni chovat se podle dohodnutých pravidel. Není to pro jakousi svrchovanou moc pravidel jako takových, ale pro obavu aktérů z toho, že budou-li dohody porušovat, ostatní se to snadno dozví a potrestají je. V mnoha typech interakce, například ve věžňových dilematech, tak bude pomocí zlepšeného přenosu informací možno dosahovat i vzájemně prospěšných výsledků, jichž by bez dané instituce umožňující přenos informace dosáhnout nebylo možno (Keohane 1984).³

Toto je ve zkratce funkční teorie režimů, tedy teorie, která soustředěním se na informační roli institucí úspěšně syntetizuje realistická východiska a liberální tradici institucionálního výzkumu v MV.⁴ Jinými slovy, pokud chápeme roli institucí jako výlučně zaměřenou na přenos informací, můžeme zkoumat fungování institucí, ale přitom být zcela otevření realistickému vidění mezinárodní politiky. Tady je, domnívám se, základní problém současných prací věnujících se designu. Ve světle úspěchů neoliberální institucionální teorie se výzkumná agenda stále více posouvá k pojetí institucí jako jednoduše účinných pravidel a de facto tak přeskakuje ten vztah, který vůbec mezinárodním institucím dává kauzální účinnost, tedy právě přenos informací. Pokud zůstáváme u informační role institucí a posuzujeme jejich fungování pouze tím, jestli účinně přenášejí informace, jsme na teoreticky pevném podkladu, který plně bere v potaz mocenskou realitu mezinárodní politiky. Naopak pokud se soustředíme na mezinárodní instituce jako na pravidla hry, chceme po nich něco, co z principu věci přímo nemohou dodat.

Chápání institucí jako nástrojů přenosu informací není charakteristické výlučně pro mezinárodní vztahy, naopak, obdobné pojetí nacházíme například i v ekonomických analýzách vzniku institucí. Asi nejznámějším příkladem je Greifův rozbor pravidel

středověkého dálkového obchodu v Maghrebu, který byl charakteristický absencí externích mechanismů vynucení závazků; proto si obchodníci vytvářeli nástroje pro budování reputace tak, aby zajistili, že informace o případném podvodném chování některých aktérů se spolehlivě dostane ke všem ostatním (Bates – Greif – Levi – Rosenthal – Weingast 1998; Greif 1993). Charakteristiky tohoto proudu ekonomické a politicko-ekonomické literatury pak asi nejlépe shrnuje Shepsle, podle kterého je vhodné nahlížet na instituce nikoliv jako na exogenní omezení chování aktérů, ale spíše jako na „rovnovážné způsoby dělání věcí“, které umožňují v dlouhém horizontu přenosem informací o možných koordinačních bodech konvergenci v očekávání všech aktérů a tím i spolupráci (Shepsle 2006: 26). Pokud chceme brát vážně *argument o anarchické povaze mezinárodní politiky a o roli moci a neformálních vztahů v politice obecně*, je pojetí explicitně chápané instituce nikoliv jako předem daná pravidla, ale jako pouhé nástroje přenosu informací, pro studium designu teoreticky jednoznačně vhodnější, troufnu si říci, že v konečném důsledku jediné teoreticky podložené. Samozřejmě ve výzkumné praxi je studium přímého vlivu institucí na chování aktérů v mnoha kontextech možné, ale nutně při něm dochází k přeskočení klíčového článku kauzálního řetězce působení institucí, totiž přenosu informace. Pro mnohé výzkumné účely může být takové zjednodušení vhodné, ale pro výzkumný program zabývající se fungováním a designem samotných mezinárodních institucí je podle mého názoru nepřijatelné.

Na rovině obecné institucionální teorie zde neříkám nic nového, naopak jen zdůrazňuji to, co leží v samotných jejích základech. Co ale tvrdím je, že právě tyto základní poznatky se do výzkumné praxe v pracích věnujících se designu mezinárodních institucí nepromítají, tedy že jen minimum prací bere problematiku přenosu informací vážně (např. Hooghe – Marks 2012 tak činí, ovšem ve výzkumu sub-národního, ne mezinárodního vládnutí).

Design na úrovni mezinárodních institucí jako politických systémů

Ve světle argumentů o endogenosti designu a neformální politice je zjevné, že pokud chceme přinášet obecnější poznatky o tom, jaký design je více či méně účinný, nemá příliš smysl soustředit analýzu na nějaká konkrétní pravidla určující, jak přesně se má kdo v jaké situaci chovat. Tato budou aktéry ohýbána, obcházena a re-interpretována, kdykoliv to bude pro aktéry výhodné. Ve výsledku pak nebude posuzování fungování instituce podle toho, jak moc jsou tato jednotlivá pravidla v průměru dodržována, přinášet smysluplné výsledky.

Cestou, jak se tomuto problému z velké části vyhnout, je posunout se v analýze o stupeň výše a pojímat mezinárodní instituce explicitně jako politické systémů svého druhu (Hix 2005; Rittberger – Zangl 2006). Kvalitu designu institucionálního uspořádání pak nebudeme

posuzovat podle toho, zda aktéři sledují to či ono konkrétní pravidlo či nařízení, ale tím, zda dané institucionální aranžmá (např. konkrétní mezinárodní organizace) funguje dobře jako systém. To v praxi znamená, že se musíme především ptát, jestli je design dané instituce schopný zajistit plnění klíčových *systémových funkcí*, tedy funkcí, jejichž plnění je podmínkou pro to, aby daný politický systém vůbec mohl přežít (těmto funkcím se detailněji věnuji v sekci 4).

Takovýto přesun pozornosti od jednotlivých konkrétních pravidel (typu ‚v takové a takové situaci mají aktéři jednat takovým a takovým způsobem‘) k systémovým funkcím do značné míry potlačuje problém, který pro studium designu přináší neformálnost politiky a endogeneita designu. Zatímco u konkrétních nařízení mohou mít aktéři motivaci se těmto vyhýbat nebo je nastavovat tak, aby jim to vyhovovalo (a tudíž není míra jejich sledování pro celkové hodnocení fungování dané instituce příliš směrodatná), u systémových funkcí toto neplatí, ty musejí být z podstaty věci plněny, pokud má daná instituce vůbec přežít. Aktéři tak u nich motivaci pro jejich obcházení nebo reinterpetaci nemají, tyto funkce musejí být plněny v každém politickém systému, a teoretické problémy popsane v sekci 2 tak u těchto funkcí neplatí.

Pokud tento přesun pozornosti od konkrétních pravidel k systémovým funkcím spojíme s dříve rozebíranou potřebou soustředit se výhradně na informační roli institucí, jsme přímo vedeni k deutschovskému konceptu politiky jako kybernetického procesu, tedy konceptu považujícího za klíč k politice to, jak dobře funguje v daném politickém systému výměna informací. Ve své studii *Nerves of Government* (1963) představuje Karl Deutsch originální koncept politiky založený na převzetí poznatků z tehdy se rodícího studia kybernetiky, tedy nauky o informaci a řízení (Ashby 1956; Wiener 1965). Deutsch ve své práci poukazuje na podstatnou míru podobnosti mezi problémy, jimiž se zabývá analýza politických systémů, a otázkami, jimž se věnuje právě obor kybernetiky.

Od 60. let se navíc poznatky ze studia kybernetiky stávají pro sociální vědy více relevantní než dříve, především tím, že se rozvíjí tzv. kybernetika druhého řádu, tj. kybernetika zaměřující se mj. na problémy řízení ‚systémů‘ tvořených lidmi. Pod tento obecný proud pak spadají takové oblasti jako sociokybernetika (Geyer – Zouwen 2001; Parra-Luna 2000) a především organizační/manažerská kybernetika, která se přímo věnuje otázkám fungování a řízení společenských organizací (Beer 1972, 1979; Ríos 2010; srov. Schwaninger 2006a; Yolles 2003). Navíc platí, že v současné politologii a mezinárodních vztazích tak populární koncept *vládnutí* (governance) je sám odvozen od konceptu řízení a pochází ze stejného slovního základu jako pojem kybernetiky; společný zájem kybernetiky a politické vědy na

otázkách řízení se tak projevuje i na terminologické rovině (např. Beal 1979; Pierre – Peters 2000; Rosenau 1995). Tato blízká příbuznost se zájmy kybernetiky se ostatně opět dostává do hledáčku mezinárodně-vztahového výzkumu, jedna z klíčových teoretických prací posledních let se právě tomuto tématu věnuje (Albert – Cederman – Wendt 2010).

Zajímavé také je, že můj důraz na nutnost zaměření studia designu od aktérů k systému a kvalitě institucionálního prostředí relativně přímo koresponduje s některými novými proudy v mezinárodní institucionální analýze. Nedávná konceptuální práce Gutnera a Thompsona (2010) formulující analytický rámec pro studium výkonu (*performance*) mezinárodních organizací, jako ostatně i práce Barnetta a Finnemorové o byrokratické povaze mezinárodních organizací (2004), se právě na otázku systémové kvality institucí soustředí. Z hlediska kvality přenosu informací jsou pak zde představovanému konceptu obzvláště blízké nedávné studii Abbotta a Snidala o mezinárodních organizacích jako arénách pro výměnu stanovisek a nástrojích orchestrace zájmů aktérů (2010). Ze zcela jiného úhlu pohledu, ovšem opět s velice obdobnými výsledky, se pak k tématu kvality designu na systémové úrovni vztahuje literatura definující koncept odolnosti (*resilience*) mezinárodních režimů. Ta se snaží mapovat, jaké druhy režimů, především ochrany životního prostředí, jsou lépe schopny adaptovat se na měnící se socio-ekologické podmínky a zachovat si i při vnějších změnách svou regulační funkci (Folke 2006; Janssen – Ostrom 2006).⁵ Jinými slovy, četné současné práce ve skutečnosti zde prezentovanému argumentu o nutnosti soustředit analýzu designu na systémovou schopnost institucí přenášet informace přímo odpovídají, třebaže jako základ analýzy používají poněkud odlišný konceptuální aparát.

Celkově se domnívám, že zde představovaný rámec založený na důsledné aplikaci informační teorie mezinárodních institucí v kombinaci s přesunem pozornosti na schopnost instituce plnit klíčové systémové funkce, poskytuje pro studium designu koherentní a užitečné teoretické východisko. Původní institucionalistické práce vycházely z předpokladu mocenské povahy mezinárodní politiky, teorie režimů účinně odpovídala na realistické námitky proti významu institucí tím, že z mocenské analýzy přímo vycházela a že pojem moci stavěla blízko svého centra. Četné současné práce věnující se designu bohužel takové vědomí mocenské povahy mezinárodní politiky nevykazují, naopak jsou ochotny mezinárodní instituce považovat za *a priori* účinná pravidla. Mým hlavním argumentem v této stati je, že takový přístup je, alespoň na teoretické úrovni, chybný; naopak, měli bychom vědomě vycházet právě z teorie režimů a klíčovým zájmem studií zabývajících se designem by měla být schopnost institucí zajistit účinně přenos informací mezi aktéry v rámci dané instituce. Následující sekce představuje

model toho, jak zde představovanou argumentaci přiblížit rovině empirického výzkumu a na jaké konkrétní jevy se takový výzkum může soustředit.

4. Kybernetický model pro diagnostiku a design mezinárodních institucí

Předchozí argumentace nás dovedla k tomu, že analýzu fungování a designu mezinárodních institucí je z podstatných teoretických důvodů vhodné opřít o deutschovské kybernetické pojetí politiky. Úkolem této části textu je tento poznatek přenést z teoretické a konceptuální úrovně o stupeň níže, tj. představit model analýzy designu, který by byl aplikovatelný ke studiu jednotlivých mezinárodních institucí a který by přitom vycházel z výše nastíněné teoretické diskuse. Takový model by tedy měl specificky určit, jaké klíčové funkce musí studovaný systém plnit, tj. především jaké informační toky jsou pro fungování systému nezbytné. Díky pracím z obecné systémové teorie a kybernetiky máme pro zodpovězení takových otázek připravené vhodné nástroje.⁶

Model životaschopného systému (VSM)

Z modelů dostupných v kybernetické a systémově-teoretické literatuře považuji z několika důvodů za nejvhodnější pro náš účel *model životaschopného systému* (viable system model, VSM) vyvinutý v 70. letech kybernetikem Staffordem Beerem (Beer 1972, 1979). Beerovy práce, jimiž fakticky otevřel poznatky z kybernetiky pro studium organizací a managementu, představují přehledný rámec pro diagnózu fungování společenských organizací.

Základním kamenem řízení organizací je zajištění toku relevantních informací mezi relevantními aktéry, resp. jednotkami organizace. Podmínkou fungování a přežití systému je pak sledování požadavků tzv. *zákona nutné variety* (Ashby 1956), podle kterého (zjednodušeně) funkční řídicí systém musí být schopen zaujímat stejné množství stavů, jakého mohou nabývat systémy, jež jím mají být řízeny. Řečeno s Ashbym, „pouze varieta [řídicího systému] může překonat varietu [řízeného systému]“ (1956: 207), tj. pro řízení komplexních a variabilních systémů je třeba vysoce variabilních řídicích mechanismů (viz Beer 1972: 41; Malik 2011). Protože je však typicky schopnost určitého konkrétního řídicího mechanismu přijímat a zpracovávat informace omezená, musí být v komplexních systémech řídicí funkce rozloženy mezi více jednotek, tedy řízení musí být v praxi decentralizováno podle určitého modelu, popsaného formálně Beerem právě pomocí VSM.

VSM je pro naše účely mimořádně vhodný právě proto, že jeho hlavním stavebním kamenem je problém přenosu informací (podobně jako je tomu v Deutschově koncepci politického

systemu) a že je explicitně vytvořen za účelem diagnostiky systémů společenského řízení, ať už rozsáhlých korporací v soukromém sektoru, nebo politických systémů (Malik 2011; Schwaninger 2006a; Türke 2008). Výsledkem pak je, že Beerovy práce nabízejí relativně ucelený obecný deduktivní rámec pro hodnocení toho, jaké všechny informační kanály musejí v daném systému řízení fungovat.

Vedle Beerova VSM lze v literatuře najít alternativní potenciálně užitečné modely z kybernetiky nebo obecné systémové teorie. Příkladem je model *žijících systémů* Jamese Griera Millera (1978), představující ucelené schéma funkcí, jež musí plnit jakýkoliv živoucí systém, od jednotlivé buňky, přes orgány, organismy, sociální skupiny, organizace, státy, až po mezinárodní systém. Alternativou by mohla být také rozvíjející se literatura o komplexních adaptivních systémech (Gell-Mann 2002), jejímž hlavním cílem je pochopení obecných principů přijímání, transmise a zpracování informací tzv. adaptivními systémy, jak jednotlivými organizmy (opět od buněk až po lidi), tak jejich skupinami (např. od společenství bakterií po nadnárodní korporace), zkrátka živými systémy schopnými učit se. Tato literatura si v posledních letech rází cestu i do sociálních věd (Miller – Page 2007) a konkrétně i do mezinárodních vztahů (viz Albert – Cederman – Wendt 2010; Alker 2011).

Významnou nevýhodou obou uvedených alternativ oproti Beerovu schématu je, že jejich aplikace ke studiu a diagnostice fungování politických systémů mezinárodních organizací by si vyžadovala jejich podstatné rozpracování, tj. propast mezi teoretickým modelem a operačně aplikovatelným výzkumným schématem je u nich výrazně větší než u Beera. Oba přístupy jsou navíc sice obecné, ale zároveň byly zjevně vyvinuty primárně s ohledem na studium biologických systémů a jejich konceptuální aparát se pro politickou analýzu zdá být přece jen trochu odtažitým.

Jako přirozený alternativní přístup by se mohl jevit také návrat k původním schématům vytvořeným na základě obecné systémové teorie Eastonem (1965) a Almondem (Almond – Powell 1966). V Eastonově případě se jedná o jednoduchý model vstupů a výstupů systému, který je sice na obecné úrovni nepochybně platný, ovšem pro praktický výzkum, podobně jako zmíněný model James Griera Millera, příliš abstraktní. Propracovanější a prakticky snáze uplatnitelné schéma pak představuje Almond, který ve svém strukturně-funkčním modelu popisuje základní funkce plněné politickými systémy, tedy funkce artikulace a agregace zájmů, rozhodování, implementace, adjudikace, politické socializace a komunikace. Oproti Almondovu pojetí politického systému má však Beerův VSM tu zásadní výhodu, že se jedná o model v podstatě plně deduktivní, tedy maximálně obecný, zatímco Almondovo schéma je v posledku induktivním výčtem funkcí, jež politické systémy obyčejně plní, spíše

než modelem odvozeným z nějakého ustavujícího principu (Finer 1970). Navíc je Almondův model výrazně méně orientován kolem problému přenosu informací, který – jak argumentuji v předchozích sekcích – by měl stát v samotném centru analýzy fungování a designu mezinárodních institucí. I v tomto ohledu se tedy Beerův VSM jeví jako přínosnější a nabízející ze všech pojednaných možností nejvyšší analytický potenciál.

VSM a studium fungování politických systémů

V následujícím textu se pokusím stručně Beerův model představit, tak aby alespoň jeho jádro a především jeho relevance pro problém diagnosticky designu, tj. zjišťování, které designové prvky zlepšují funkci institucí, byly vyjasněny. Pro získání komplexnějšího obrázku lze konzultovat samotné Beerovy práce odkazované v textu nebo některé ze zjednodušujících shrnutí v literatuře (Beer 1984; Schwaninger 2006a; Yolles 2003).

Beerův model VSM stojí na schématu pěti úrovní řídicího systému (viz graf 1). Každá z těchto pěti úrovní je sama o sobě systémem, tj. je charakteristická celkovou dynamikou vztahů překračující sumu vztahů mezi jednotkami systém tvořícími. Pro přehlednost použiji pro označení těchto jednotlivých úrovní velké S a číslovku, tedy celkový řídicí systém dané mezinárodní instituce se bude skládat ze Systému 1, Systému 2, atd.

Systém 1 je základním kamenem celého modelu. Označuje jednu autonomní konstitutivní jednotku, tedy nějaké těleso, které má samo o sobě svůj účel, vykonává nějakou aktivitu, přijímá vstupy a vydává výstupy, komunikuje s vnějším prostředím (v grafu je označen kroužky s písmeny A,B,C,...). Ve firmě může být takovou jednotkou například obchodní oddělení, ve státě třeba ministerstvo, v mezinárodním systému jeden stát nebo třeba koalice států při vyjednávání v rámci nějaké mezinárodní instituce. Každý Systém 1 má sám o sobě své vlastní řízení (v grafu označeno jako čtverec 1A, 1B, atd.) a samozřejmě také své vlastní prostředí, ve kterém se pohybuje (v grafu označeno malými ‚brambory‘ v levé části)⁷.

[Graf 1 přibližně zde]

Ve chvíli, kdy je určitý systém řízení složen z více než jednoho Systému 1 (např. firma má více oddělení, stát více ministerstev, mezinárodní organizace více konstitutivních členských států), vzniká potřeba harmonizace jejich fungování, tak aby nedocházelo k tomu, co Beer nazývá škodlivá oscilace, tedy konfliktnímu vzájemnému působení jednotek. Za zajištění této elementární harmonizace je zodpovědný Systém 2 (v grafu zachycen symbolicky vertikálním propojením Systémů 1). Pro příklad si představme režim mezinárodního obchodu, jehož

hlavním prvkem je Světová obchodní organizace (WTO). Pokud se chtějí státy (tedy Systémy 1 v tomto režimu) vyhnout tomu, aby na sebe vzájemně přenášeli náklady svých jednostranných kroků v oblasti celní politiky, potřebují mechanismy výměny stanovisek a zájmů, díky kterým budou své politiky schopny koordinovat; tyto mechanismy tvoří Systém 2.

Systém 3 je poté zodpovědný za to, aby fungování jednotlivých Systémů 1 bylo koordinováno způsobem, který sleduje strategicky cíl udržení vnitřní rovnováhy celého systému, tj. aby koordinace neprobíhala čistě mechanicky, ale s vědomím kolektivních cílů celého uskupení. Pokud mají státy ve WTO zájem na celkové liberalizaci mezinárodního obchodu, musejí zajistit takové prostředí, kde tento cíl bude efektivně sledován, tj. například musejí zajistit vzájemné monitorování svých politik a nějakou formu rozhodčích mechanismů. Dohromady tvoří Systémy 1, 2 a 3 vnitřní kontrolu celého systému, to znamená zajišťují jeho konzistentní operaci. Každý z autonomních Systémů 1 (států) má vztahy s ostatními Systémy 1 a rovněž se svým vnějším prostředím.

Co však zatím chybí, je komunikace s vnějším prostředím jako celkem, tedy s obecnými strukturálními podmínkami, v rámci nichž celý systém operuje (v grafu naznačeno velkým oválem zahrnujícím všechna prostředí jednotlivých Systémů 1, v levé části). Toto společné obecné prostředí celého systému je více než jen součtem jednotlivých prostředí, v nichž operují Systémy 1, přesně v duchu poznatků obecné systémové teorie (srov. Jervis 1998: 6) a koneckonců i strukturálního realismu v mezinárodních vztazích (Waltz 1979). Právě tato komunikace s vnějším prostředím, tedy přenos informací klíčových pro dlouhodobé přežití a rozvoj systému jako celku v měnícím se vnějším prostředí, je úkolem Systému 4. Bez Systému 4 by zkoumaný systém jako celek, třebaže funkční vnitřně, nebyl schopen vnímat změny ve vnějším prostředí adaptovat se na ně. V uvedeném příkladu WTO můžeme v souvislosti se společným vnějším prostředím hovořit o celkové dynamice globální ekonomiky a jejím vymanění se z kontroly jednotlivých států. Takový proces musí být mezivládní organizace zodpovědná za regulaci mezinárodního obchodu jako celku (tedy hlavně WTO) schopna zachytit a reagovat na něj.

A konečně úkolem Systému 5 – nejvyššího řídicího prvku celého systému – je zajistit rovnováhu mezi požadavky Systémů 3 a 4, tedy mezi požadavky efektivity okamžitého vnitřního fungování a požadavky dlouhodobého přežití. Tyto samozřejmě mohou jít proti sobě: krátkodobý zájem na liberalizaci obchodu prosazovaný Systémem 3 může jít proti dlouhodobému zájmu reprezentovanému Systémem 4, pokud liberalizace např. zároveň vede ke ztrátě schopnosti států vytvářet a implementovat sociální politiky. Pro úspěšné fungování

celého režimu mezinárodního obchodu je tak nutný řídicí mechanismus, který bude tyto dva zájmy vyvažovat, tj. který bude sledovat kolektivní krátkodobý zájem států na posílení ekonomického růstu liberalizací obchodu, ale zároveň bude brát v potaz možná dlouhodobá rizika takové politiky kvůli přílišnému posílení globálních jevů, se kterými se následně státy těžko vyrovnávají.⁸

Celkově tak získáváme pětistupňové schéma, ve kterém každý ze Systémů 1 až 5 plní jednu z klíčových řídicích funkcí, a chod systému jako celku je zajištěn výměnou informací uvnitř systému samotného (tj. mezi Systémy 1, 2 a 3), mezi systémem jako celkem a jeho prostředím (Systém 4), a mezi vnitřními a vnějšími aspekty jeho fungování (Systém 5). Jednotlivé Systémy 1 až 5 v žádném případě nemusejí odpovídat konkrétním, fyzicky nebo administrativně ohraničeným útvarům řízení, ale každá z uvedených funkcí musí být – má-li systém jako celek fungovat a přežít – někým plněna.

Aplikace VSM ke studiu designu mezinárodních institucí

Jestliže tedy máme od Beera k dispozici rozpracovaný komplexní deduktivní model toho, jaké musejí být v systémech společenského řízení informační a řídicí kanály, mělo by být poměrně přímočaré takové obecné schéma aplikovat ke studiu fungování mezinárodních institucí, u nichž je právě schopnost správného přenosu informací klíčová. Jinými slovy, pokud víme z VSM, jaké informační toky musejí být v dané mezinárodní instituci přítomny, „postačuje“ při analýze jejího fungování porovnávat, do jaké míry jsou tyto toky zajištěny tím kterým institucionálním aranžmá. Naším úkolem tak bude diagnostikovat fungování dané instituce jako politického systému, a to z hlediska jeho schopnosti zajistit přenos informací popsany právě ve VSM (srov. Schwaninger 2006b). Pokud se nám toto podaří, získáváme mocný nástroj identifikace problémových stránek fungování dané instituce a budeme mít indikace toho, jak je potřeba její design upravit.

Základní otázkou pro analýzu designu musí nutně být, *zda je vůbec všech pět Systémů řízení v dané instituci zastoupeno, tedy jestli mohou být vůbec všechny nutné řídicí funkce plněny*. Existují, například, v dané mezinárodní instituci mechanismy přenosu informací pro základní koordinaci aktivit států (Systém 2), tj. má například OSN účinné nástroje koordinace aktivit jednotlivých specializovaných agentur? Má daný režim jako celek účinné mechanismy sběru informací z okolního prostředí (Systém 4), tj. má například Mezinárodní měnový fond dostatečně silný centrální aparát reprezentující dlouhodobé požadavky řízení globálního finančního systému jako celku (vedle individuálních zájmů členských států)? Toto jsou samozřejmě empiricky maximálně relevantní otázky, ovšem bez obecného deduktivního

schématu, jako je VSM, není snadné je položit, resp. uvědomit si, že právě toto jsou klíčové faktory, od nichž se lepší či horší fungování dané mezinárodní instituce jako celku odvíjí.

Druhým krokem pro analýzu designu pak bude zjištění, *zda mají jednotlivé Systémy a je propojující informační kanály dostatečnou kapacitu*, tj. jestli jsou schopny přijímat, spolehlivě zpracovávat a přenášet potřebné informace. Například, jsou všechny Systémy 1 tvořící WTO, tedy členské státy, včetně těch nejchudších, schopny formulovat své zájmy a efektivně je přinést do centrálních rozhodovacích fór WTO? Opět se jedná o empiricky vysoce relevantní otázku, ovšem současná literatura si ji klade fakticky pouze z hlediska legitimacy WTO. Je to právě díky aplikaci VSM, že si význam této otázky můžeme snáze uvědomit i ve vztahu k samotnému fungování WTO, tedy k její elementární schopnosti plnit svou roli a dlouhodobě prosperovat.

Tyto dvě otázky, tedy problémy *existence a kapacity* klíčových komunikačních kanálů v mezinárodních institucích, by měly stát v samotném jádru analýzy jejich fungování a designu. Vedle této elementární diagnostiky lze přistoupit i k analýze problémů poněkud jemnějších, které opět literatura z organizační kybernetiky rozpracovává.⁹ Jedním z nich může být schopnost kódovat a dekodovat informaci v rámci systému, tedy například problém neschopnosti komunikace napříč specializovanými útvary v určité mezinárodní organizaci nebo celková nekompatibilita diskurzů o daném problému napříč členskými státy (v obou případech může být sice informace technicky přenesena, ale sdělení v ní obsažené není správně pochopeno). Samostatným problémem je pak schopnost systémů účinně redukovat vstoupivší informaci tak, aby mohlo vůbec včas docházet k rozhodnutím, tj. zjednodušení problémů a komplexity zájmů na zvládnutelnou úroveň (jak u příkladu EU diskutují Widgrén – Pajala 2006).

Dalšími zásadními problémy mezinárodních institucí, k jejichž studiu poskytuje obor organizační kybernetiky rozpracovaný konceptuální a metodologický aparát, mohou být otázky fungování pozitivních a negativních zpětných vazeb v řízení, smysluplnosti přiřazení řídicích a rozhodovacích funkcí v dané organizaci napříč věcnými oblastmi, nebo třeba otázka funkčních mechanismů decentralizace rozhodování. Opět platí, že z hlediska poznatků existující organizačně-kybernetické literatury se jedná o důležitá témata, která ovšem současná literatura o designu mezinárodních institucí do jisté míry pomíjí, nebo přinejmenším která není schopna konceptualizovat jako součásti nějakého komplexního jednotného výzkumného schématu. Mým argumentem je, že právě VSM přirozeně vede pozornost výzkumu designu mezinárodních institucí k mnoha takovým otázkám, a poskytuje pro jejich studium jednotný rámec.

Výsledkem aplikace VSM ke studiu designu mezinárodních institucí je tak ucelený deduktivní model popisující informační toky a kanály, jejichž přítomnost a funkčnost musíme sledovat, pokud chceme zjistit, zda daná instituce může plnit svou úlohu přenosu klíčové informace mezi aktéry. Jinými slovy, díky VSM víme, na co se při zkoumání designu soustředit.

Ve chvíli, kdy takový model budeme mít k dispozici, může být dalším krokem ve výzkumu operacionalizace těch jednotlivých otázek, k nimž nás aplikace VSM vede. Jak můžeme v praxi zkoumat, zda má daná organizace všechny potřebné informační kanály, jestli mají dostatečnou kapacitu, a podobně? Již z prostého výčtu problémů, k jejichž studiu nás VSM a organizační kybernetika vedou, je zjevné, že na tuto otázku neexistuje jedna odpověď, naopak každý z uvedených problémů vyžaduje specifickou operacionalizaci, navíc vždy nutně upravenou pro kontext dané instituce. Co je však možno představit, je alespoň nástin několika příkladů toho, jak taková operacionalizace může vypadat, resp. jakými metodami je možné přenos informace zkoumat.

Asi nejpřirozenější metodou, jak získat detailní data o přenosu a dostupnosti informací v systému, je s pomocí standardních kvalitativních interview s aktéry, u kterých předpokládáme, že by dané informace měli mít k dispozici. Pokud opět použijeme příklad vyjednávání ve WTO a její schopnost zajistit mezi aktéry vzájemný přenos informace o jejich zájmech, můžeme pomocí takových interview srovnávat, do jaké míry to, jak zájmy svých vyjednávacích partnerů vnímají jednotliví aktéři, odpovídá realitě (resp. tomu, jak tyto zájmy definují partneři samotní). Takováto výzkumná strategie nemusí být sice vždy vhodná (např. pokud mají aktéři samotní silný zájem informace s výzkumníkem nesdílet), ale obecně se jedná o metodu standardní v diagnostice a výzkumu fungování organizací. Blízkou alternativou může být rozsáhlejší kvantitativní dotazníkové šetření.

Významné poznatky do této oblasti může přinést rovněž experimentální výzkum typu běžně praktikovaného v psychologii nebo behaviorální ekonomii. Rychle se rozvíjející politologická literatura například popisuje, jak si hráči v interakci vytvářejí představy o svých partnerech (Tingley 2010), do jaké míry jsou schopni „čist“ chování svých vyjednávacích partnerů (Thompson 1991), nebo jakou roli hraje sdílení soukromých informací při budování koalic ve vyjednávání (Van Beest – Steinel – Murnighan 2011).

Jako přirozené se rovněž nabízí využití nepřeberného množství empirických dat v nějaké formě dostupných v různých internetových aplikacích. Jestliže například hlavním současným globálním informačním uzlem je vyhledávač Google, poskytuje jeho aplikace Google Trends nezměrné množství informací třeba o tom, o jaká témata ve vztahu ke globálním institucím se zajímají obyvatelé jednotlivých světových regionů. Jakkoliv jistě nejsou takovéto zdroje

použitelné pro všechny výzkumné účely, jejich potenciál pro studium některých témat otázek po přenosu informací týkajících se mezinárodních institucí je nezměrný.

Lze také argumentovat, že v mnoha případech sice nemusíme být schopni přímo pozorovat proces přenosu informace, ale můžeme její přítomnost či nepřítomnost odvodit pomocí různých pozorovatelných důsledků v tom smyslu, že se míra dostupnosti informace jeví jako nejméně pravděpodobnější vysvětlení nějaké pozorovaného jevu. Pro příklad, Hooghe a Marks v jejich nedávné studii (2012) empiricky dokládají, že míra decentralizace 39 studovaných států je dána primárně problémem přenosu ‚měkké‘ informace k centrálním řídicím orgánům, a ne tolik geografickou rozlohou států, jak se obvykle předpokládá. To je argumentace přesně v duchu politické kybernetiky a VSM, jak je zde aplikuji (ostatně Hooghe a Marks také z Deutsche teoreticky vycházejí); dostupnost a nedostupnost informace se ukazuje jako klíčový vysvětlující faktor nějakého jiného jevu.

Celkově tedy, pro každý specifický výzkumný problém (a v kontextu každé mezinárodní instituce) je optimální jiný postup, daný především dostupností empirických dat. Ačkoliv je možná empirické sledování toků informací náročnější než například zboží v mezinárodním obchodě, různé výzkumné metody k němu poskytují poměrně rozsáhlou paletu nástrojů (a lze očekávat, že rozvíjející se digitální technologie tuto paletu ještě rozšíří).

Obecně, domnívám se, platí, že i přes jistou exotičnost terminologie zachycující koncepty užívané v organizační kybernetice a obecné systémové teorii jsou problémy, jež se tento obor snaží řešit, prakticky velice blízké problémům typicky rozebíraným ve studiích mezinárodních institucí a politických institucí vládnutí obecně. Ostatně organizační teorie, jejíž poznatky jsou v mezinárodních vztazích celkem běžně užívané (Barnett – Finnemore 2004), má k organizační kybernetice velice blízko. Zatímco v mezinárodních vztazích je debata o fungování institucí nutně zatížena podstatnými rozpory mezi jednotlivými teoretickými proudy, poznatky z organizační kybernetiky jsou v tomto smyslu teoreticky neutrální a díky své deduktivní povaze obecně platné (zejména hovoříme-li o formálních modelech typu Beerova VSM). Ve výsledku tak máme k dispozici k analýze fungování a designu mezinárodních instituce silný nástroj, který na konceptuální úrovni říká, na jaké konkrétní problémy by se měl náš zájem zaměřit. Tyto konkrétní problémy – okruhy potenciálního výzkumného zájmu – vycházejí z uceleného schématu, a vytvářejí tak dohromady logicky vnitřně propojený koherentní celek. Co je klíčově konkrétně pro analýzu mezinárodních institucí, kybernetický model studia designu založený na VSM je svou orientací na kvalitu přenosu informací maximálně kompatibilní s mezinárodní institucionální

teorií, tj. odpovídá na ontologické úrovni tomu, kam teoretická debata o roli institucí v mezinárodní politice dospěla.¹⁰

5. Závěrem

Studium designu mezinárodních institucí je rychle se rozvíjející a do budoucna nepochybně perspektivní oblastí mezinárodních vztahů. Ostatně, jestliže se značná část disciplíny věnuje různým způsobem otázkám fungování mezinárodních institucí, požadavek na výzkum možností jeho zlepšení skrze změny v designu se přímo nabízí. Přesto však, troufám si tvrdit, je smysluplný rozvoj této oblasti brzděn podstatnými teoretickými problémy ležícími v samotném jádru studia mezinárodních institucí, především spory ohledně relativního významu mocenské politiky a formálních pravidel. Autorům vycházejícím z předpokladu, že moc a zájmy jsou jediné významné kauzální faktory v mezinárodní politice, se bude studium designu institucí zdát jako ztráta času. Naopak ti vycházející ze současných institucionalistických premis budou mít tendenci automaticky předpokládat, že formální pravidla mají podstatný vliv na chování aktérů i v situaci, kdy to jde proti jejich zájmům; nutně tak budou kauzálně upřednostňovat design před zájmy a mocí.

Cílem tohoto textu je navrhnout konceptuálně-teoretický rámec, který uvedený rozpor produktivně překonává, tedy pomocí kterého je možno seriózně studovat a posuzovat design mezinárodních institucí, aniž bychom museli cokoliv slevit z předpokladu mocenského a zájmového základu politiky. Na čistě teoretické úrovni tohoto cíle dosahují důsledným návratem k původní institucionalistické tradici v mezinárodních vztazích, jež institucím přisuzuje velice specifickou a teoreticky podloženou funkci přenosu informací. Vymezuji se tak vůči většině dnešních prací o designu, jež implicitně předpokládají přímý kauzální dopad formálních pravidel na chování aktérů.

Na základě této původní koncepce institucí jako mechanismů pro přenos informací, a v kombinaci s deutschovským kybernetickým modelem politiky, představuji koherentní teoretický rámec, v němž je místo jak pro moc a zájmy aktérů, tedy pro politiku jak je běžně chápána, tak pro studium toho, jak pomocí změn ve formálním designu institucí dosahovat zlepšení jejich funkce. Tento teoretický rámec je pak přiblížen empirickému výzkumu pomocí aplikace modelu životaschopných systémů z organizační kybernetiky Stafforda Beera, tedy modelu popisujícího, jaké konkrétní informační kanály potřebují instituce řízení pro to, aby mohly dlouhodobě prosperovat.

Jakkoliv abstraktní se zde představovaný model může zdát, jeho empirickou relevanci můžeme sledovat v současnosti doslova v každodenní evropské i mezinárodní politice. Celá debata o mechanismech záchrany společné evropské měny, probíhající fakticky zcela mimo pravidla Evropského rozhodovacího procesu a v režii Německa, je vynikajícím příkladem dominance zájmové a mocenské politiky a praktické marginalizace formálních pravidel (a rovněž zásadních problémů v přenosu informací mezi aktéry). Podobným způsobem ukazuje relevanci zde představovaného rámce otázka dokončení tzv. rozvojového kola Doha ve Světové obchodní organizaci, kde sice zjevně existuje společný zájem aktérů na jeho uzavření, ale kde vzájemná nejistota aktérů o svých vyjednávacích pozicích a možnostech politicky přijatelných kompromisů v jednotlivých státech fakticky dohodu znemožňuje.

Celkově vzato, zajištění toku informací mezi aktéry je v mezinárodní politice základem možnosti spolupráce; pokud budeme fungování mezinárodních institucí zkoumat bez primárního zřetele právě na tuto jejich informační funkci, mohou být naše poznatky přinejlepším neúplné, v horším případě zavádějící nebo přímo chybné. Literatura, jejímž cílem je přicházet s pozitivními poznatky o tom, jaký design mezinárodních institucí funguje lépe, a jaký hůře, musí brát toto explicitně v potaz.

Literatura

- Abbott, Kenneth W. – Keohane, Robert O. – Moravcsik, Andrew – Slaughter, Anne-Marie – Snidal, Duncan (2000): The Concept of Legalization. *International Organization*, Vol. 54, No. 3, s. 401–419, <doi:10.1162/002081800551271>.
- Abbott, Kenneth W. – Snidal, Duncan (2000): Hard and Soft Law in International Governance. *International Organization*, Vol. 54, No. 3, s. 421–456, <doi:10.1162/002081800551280>.
- Abbott, Kenneth W. – Snidal, Duncan (2010): International regulation without international government: Improving IO performance through orchestration. *The Review of International Organizations*, Vol. 5, No. 3, s. 315–344, <doi:10.1007/s11558-010-9092-3>.
- Achen, Christopher H. (2006): Institutional Realism and Bargaining Models. In: Thomson, Robert – Stokman, Frans N. – Achen, Christopher H. – König, Thomas (eds.): *The European Union Decides*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 86–123.
- Albert, Mathias – Cederman, Lars-Erik – Wendt, Alexander (2010): *New systems theories of world politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Alker, Hayward R. (2011): The powers and pathologies of networks: Insights from the political cybernetics of Karl W. Deutsch and Norbert Wiener. *European Journal of International Relations*, Vol. 17, No. 2, s. 351–378, <doi:10.1177/1354066110396977>.
- Almond, Gabriel A. – Powell, Bingham G. (1966): *Comparative Politics: A Developmental Approach*. London: Little, Brown and Company.
- Alter, Karen J. – Meunier, Sophie (2009): The Politics of International Regime Complexity. *Perspectives on Politics*, Vol. 7, No. 1, s. 13–24, <doi:10.1017/S1537592709090033>.
- Ashby, William Ross (1956): *Introduction to Cybernetics*. Routledge Kegan & Paul.
- Axelrod, Robert (1981): The Emergence of Cooperation among Egoists. *The American Political Science Review*, Vol. 75, No. 2, s. 306–318, <doi:10.2307/1961366>.
- Axelrod, Robert – Keohane, Robert O. (1985): Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions. *World Politics*, Vol. 38, No. 1, s. 226–254, <doi:10.2307/2010357>.
- Barnett, Michael – Finnemore, Martha (2004): *Rules for the World: International Organizations in Global Politics*. Cornell University Press.
- Bates, Robert H. – Greif, Avner – Levi, Margaret – Rosenthal, Jean-Laurent – Weingast, Barry R (1998): *Analytic Narratives*. Princeton: Princeton University Press.
- Beal, Richard Smith (1979): Systems-Cybernetic Analysis and the Study of International Politics. *International Studies*, Vol. 18, No. 2, s. 221–240, <doi:10.1177/002088177901800205>.
- Bednar, Jenna (2008): *The Robust Federation: Principles of Design*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beer, Stafford (1972): *Brain of the Firm*. London: Wiley.
- Beer, Stafford (1979): *The Heart of Enterprise*. London: Wiley.
- Beer, Stafford (1984): The Viable System Model: Its Provenance, Development, Methodology and Pathology. *The Journal of the Operational Research Society*, Vol. 35, No. 1, s. 7–25, <doi:10.2307/2581927>.
- Buchanan, Allen – Keohane, Robert O (2006): The Legitimacy of Global Governance Institutions. *Ethics & International Affairs*, Vol. 20, No. 4, s. 405–437, <doi:10.1111/j.1747-7093.2006.00043.x>.
- Buira, Ariel (2005a): *Reforming the governance of the IMF and the World Bank*. Anthem Press.

- Buira, Ariel (2005b): *The IMF and the World Bank at sixty*. Anthem Press.
- Carr, Edward Hallett (1939): *The twenty years' crisis, 1919-1939: an introduction to the study of international relations*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Coase, R. H. (1937): The Nature of the Firm. *Economica*, New Series, Vol. 4, No. 16, s. 386–405, <doi:10.1111/ecca.1937.4.issue-16, 10.1111/j.1468-0335.1937.tb00002.x>.
- Coglianesi, Cary (2000): Globalization and the Design of International Institutions. *Governance in a globalizing world*. Washington D.C.: Brookings Institution Press, s. 297–318.
- Deutsch, Karl Wolfgang (1963): *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*. London: Free Press.
- Downs, George W. – Rocke, David M. – Barsoom, Peter N. (1996): Is the Good News About Compliance Good News About Cooperation? *International Organization*, Vol. 50, No. 3, s. 379–406, <doi:10.1017/S0020818300033427>.
- Drezner, Daniel W. (2007): *All Politics Is Global: Explaining International Regulatory Regimes*. Princeton University Press.
- Drezner, Daniel W. (2009): The Power and Peril of International Regime Complexity. *Perspectives on Politics*, Vol. 7, No. 01, s. 65–70, <doi:10.1017/S1537592709090100>.
- Dumbrovský, Tomáš (2010): Structural changes and decision-making at the European Court of Justice after the eastern enlargement. Presented at the ECPR Conference on EU Politics, Dublin.
- Easton, David (1965): *A systems analysis of political life*. London: Wiley.
- Baldwin, David A. (ed., 1993): *Neorealism and Neoliberalism*. New York: Columbia University Press.
- Hawkins, Darren G. – Lake, David A. – Nielson, Daniel L. – Tierney, Michael J. (eds., 2006): *Delegation and Agency in International Organizations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thomson, Robert – Stokman, Frans N. – Achen, Christopher H. – König, Thomas (eds., 2006): *The European Union Decides* (1st ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Finer, S. E (1970): Almond's Concept of "The Political System": A Textual Critique. *Government and Opposition*, Vol. 5, No. 1, s. 3–21, <doi:10.1111/j.1477-7053.1970.tb00490.x>.
- Folke, Carl (2006): Resilience: The emergence of a perspective for social–ecological systems analyses. *Global Environmental Change*, Vol. 16, s. 253–267, <doi:10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002>.
- Gell-Mann, Murray (2002): *The Quark and the Jaguar: Adventures in the Simple and the Complex*. Owl Books.
- Geyer, Felix – Zouwen, J. van der (2001): *Sociocybernetics: complexity, autopoiesis, and observation of social systems*. Greenwood Publishing Group.
- Goodin, Robert E. (1998): *The Theory of Institutional Design*. Cambridge University Press.
- Greif, Avner (1993): Contract Enforceability and Economic Institutions in Early Trade: The Maghribi Traders' Coalition. *The American Economic Review*, Vol. 83, No. 3, s. 525–548.
- Grieco, Joseph M. (1988): Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism. *International Organization*, Vol. 42, No. 3, s. 485–507.
- Gutner, Tamar – Thompson, Alexander (2010): The politics of IO performance: A framework. *The Review of International Organizations*, Vol. 5, s. 227–248, <doi:10.1007/s11558-010-9096-z>.

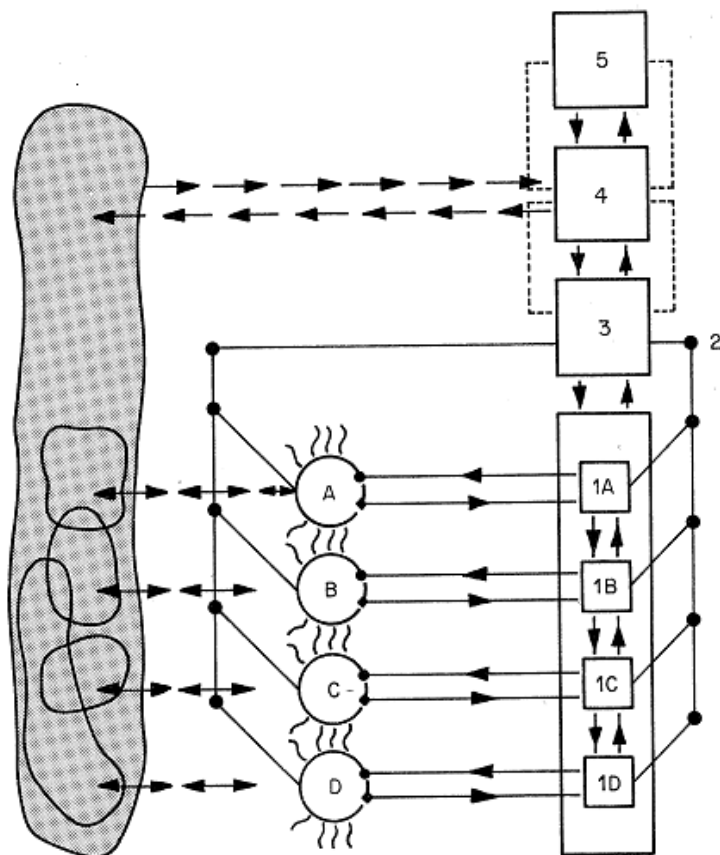
- Guzman, Andrew T. (2004): Global Governance and the WTO. *Harvard International Law Journal*, Vol. 45, No. 2, s. 303–351.
- Haas, Ernst B. (1958): *The uniting of Europe; political, social, and economic forces, 1950-1957*. Stanford University Press.
- Hall, Peter A – Taylor, Rosemary C. R (1996): Political Science and the Three New Institutionalisms. *Political Studies*, Vol. 44, No. 5, s. 936–957, <doi:10.1111/j.1467-9248.1996.tb00343.x>.
- Helm, Carsten – Sprinz, Detlef (2000): Measuring the Effectiveness of International Environmental Regimes. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 44, No. 5, s. 630 –652, <doi:10.1177/0022002700044005004>.
- Héritier, Adrienne (1999): *Policy-Making and Diversity in Europe: Escape from Deadlock*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hinich, Melvin J. – Munger, Michael C. (1997): *Analytical Politics*. Cambridge University Press.
- Hix, Simon (2005): *The Political System of the European Union* (2nd ed.). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hollnagel, Erik – Woods, David D. – Leveson, Nancy (2006): *Resilience engineering: concepts and precepts*. London: Ashgate.
- Hooghe, Liesbet – Marks, Gary (2012): Beyond Federalism: Estimating and Explaining the Territorial Structure of Government. *Publius*.
- Chayes, Abram – Chayes, Antonia Handler (1993): On Compliance. *International Organization*, Vol. 47, No. 2, s. 175–205, <doi:10.1017/S0020818300027910>.
- Christiansen, Thomas – Piattoni, Simona (2003): *Informal governance in the European union*. Edward Elgar Publishing.
- Janssen, Marco A. – Ostrom, Elinor (2006): Resilience, vulnerability, and adaptation: A cross-cutting theme of the International Human Dimensions Programme on Global Environmental Change. *Global Environmental Change*, Vol. 16, No. 3, s. 237–239, <doi:10.1016/j.gloenvcha.2006.04.003>.
- Jen, Erica (2005): *Robust design: a repertoire of biological, ecological, and engineering case studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Jervis, Robert (1976): *Perception and misperception in international politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Jervis, Robert (1998): *System Effects*. Princeton: Princeton University Press.
- Karlas, Jan (2007): Současné teorie mezinárodních institucí. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 42, No. 1, s. 66–85.
- Karlas, Jan (2008): *Forma mezinárodních institucí: teoretická analýza*. Praha: Karolinum.
- Keohane, Robert O (1989): *International Institutions And State Power: Essays In International Relations Theory*. Westview Press.
- Keohane, Robert O. (1982): The Demand for International Regimes. *International Organization*, Vol. 36, No. 2, s. 325–355.
- Keohane, Robert O. (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Keohane, Robert O. (2003): Global Governance and Democratic Accountability. In: Held, David – Koenig-Archibugi, Mathias (eds.): *Taming Globalization: Frontiers of Governance*. Cambridge: Polity Press.
- Kindleberger, Charles P. (1986): *The world in depression, 1929-1939*. University of California Press.
- Kleine, Mareike O. (2010): Making Cooperation Work: Informal Governance in the EU and Beyond. *SSRN eLibrary*, <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1641953>.

- Koremenos, Barbara – Lipson, Charles – Snidal, Duncan (2001): The Rational Design of International Institutions. *International Organization*, Vol. 55, No. 4, s. 761–799.
- Krasner, Stephen D. (1982): Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables. *International Organization*, Vol. 36, No. 2, s. 185–205.
- Krasner, Stephen D. (1983): *International regimes*. Ithaca: Cornell University Press.
- Malik, Constantin (2011): *Ahead of Change: How Crowd Psychology and Cybernetics Transform the Way We Govern*. Campus Verlag.
- Martin, Lisa L. (1992): Interests, Power, and Multilateralism. *International Organization*, Vol. 46, No. 4, s. 765–792.
- Martin, Lisa L. (2006): Distribution, information, and delegation to international organizations: the case of IMF conditionality. In: Hawkins, Darren G. – Lake, David A. – Nielson, Daniel L. – Tierney, Michael J. (eds.): *Delegation and Agency in International Organizations*, Political Economy of Institutions and Decisions. Cambridge: Cambridge University Press, s. 140–164, <<http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511491368>>.
- Miller, James Grier (1978): *Living Systems* (2nd ed.). Colorado: Univ Press of Colorado.
- Miller, John H. – Page, Scott E. (2007): *Complex Adaptive Systems: An Introduction to Computational Models of Social Life*. Princeton University Press.
- Mitchell, Ronald B. (2006): Problem Structure, Institutional Design, and the Relative Effectiveness of International Environmental Agreements. *Global Environmental Politics*, Vol. 6, No. 3, s. 72–89, <doi:10.1162/glep.2006.6.3.72>.
- Moore, Margaret (2006): Globalization and Democratization: Institutional Design for Global Institutions. *Journal of Social Philosophy*, Vol. 37, No. 1, s. 21–43, <doi:10.1111/j.1467-9833.2006.00301.x>.
- Moravcsik, Andrew (1997): Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. *International Organization*, Vol. 51, No. 4, s. 513–553, <doi:10.1162/002081897550447>.
- Morgenthau, Hans Joachim – Thompson, Kenneth W. – Clinton, W. David (1948): *Politics among nations: the struggle for power and peace*. London: McGraw-Hill Higher Education.
- Muthoo, Abhinay (1999): *Bargaining Theory with Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- North, Douglass C. (1990): *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.
- Ostrom, Elinor (2005): *Understanding Institutional Diversity*. Princeton University Press.
- Parížek, Michal (2011): Kapacita mezinárodních institucí. Konceptuální rámec pro empirickou analýzu. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 46, No. 3, s. 55–76.
- Parížek, Michal (2012): After the Enlargement: Trends and Threats in the European Union Decision-Making. *Perspectives: Central European Review of International Affairs*, Vol. 20, No. 1, s. 33–58.
- Parra-Luna, Francisco (2000): *The performance of social systems: perspectives and problems*. Springer.
- Pierre, Jon – Peters, B. Guy (2000): *Governance, Politics and the State*. Palgrave Macmillan.
- Pierson, Paul (2000): The Limits of Design: Explaining Institutional Origins and Change. *Governance*, Vol. 13, No. 4, s. 475–499, <doi:10.1111/0952-1895.00142>.
- Porter, Roger B. (2001): *Efficiency, equity, and legitimacy: the multilateral trading system at the millennium*. Brookings Institution Press.
- Raustiala, Kal – Slaughter, Anne-Marie (2002): International Law, International Relations and Compliance. In: Carlsnaes, Walter E. – Risse, Thomas – Simmons, Beth A. (eds.): *Handbook of International Relations*. Sage Publications Ltd, s. 538–558.

- Reh, Christine – Hérítier, Adrienne – Bressanelli, Edoardo – Koop, Christel (2013): The Informal Politics of Legislation: Explaining Secluded Decision Making in the European Union. *Comparative Political Studies*, Vol. 46, <doi:10.1177/0010414011426415>.
- Ríos, José Pérez (2010): Models of organizational cybernetics for diagnosis and design. *Kybernetes*, Vol. 39, No. 9/10, s. 1529–1550, <doi:10.1108/03684921011081150>.
- Rittberger, Volker – Zangl, Bernhard (2006): *International Organization: Polity, Politics and Policies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Rosenau, James N (1995): Governance in the Twenty-First Century. *Global Governance*, Vol. 1, s. 13.
- Rosenau, James N. – Czempiel, Ernst Otto (1992): *Governance without government: order and change in world politics*. Cambridge University Press.
- Rosendorff, Peter B. (2005): Stability and Rigidity: Politics and Design of the WTO's Dispute Settlement Procedure. *American Political Science Review*, Vol. 99, No. 3, s. 389–400, <doi:10.1017/S0003055405051737>.
- Rosendorff, Peter B. – Milner, Helen (2001): The Optimal Design of International Trade Institutions: Uncertainty and Escape. *International Organization*, Vol. 55, No. 4, s. 829–857, <doi:10.1162/002081801317193619>.
- Ruggie, John Gerard (1975): International Responses to Technology: Concepts and Trends. *International Organization*, Vol. 29, No. 3, s. 557–583.
- Ruggie, John Gerard (1982): International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. *International Organization*, Vol. 36, No. 2, s. 379–415.
- Shepsle, Kenneth A. (2006): Rational Choice Institutionalism. In: Rhodes, R. A. W. – Binder, Sarah A. – Rockman, Bert A. (eds.): *The Oxford Handbook of Political Institutions*. Oxford: Oxford University Press.
- Schwaninger, Markus (2006a): Theories of viability: a comparison. *Systems Research and Behavioral Science*, Vol. 23, No. 3, s. 337–347, <doi:10.1002/sres.731>.
- Schwaninger, Markus (2006b): Design for viable organizations: The diagnostic power of the viable system model. *Kybernetes*, Vol. 35, No. 7/8, s. 955–966, <doi:10.1108/03684920610675012>.
- Smith, Michael E. (2003): *Europe's Foreign and Security Policy: The Institutionalization of Cooperation*. Cambridge University Press.
- Steger, Debra P. (2010): *Redesigning the World Trade Organization for the twenty-first century*. Wilfrid Laurier Univ. Press.
- Stiglitz, Joseph E. (2003): Democratizing the International Monetary Fund and the World Bank: Governance and Accountability. *Governance*, Vol. 16, No. 1, s. 111–139, <doi:10.1111/1468-0491.00207>.
- Stone, Randall W. (2011): *Controlling Institutions: International Organizations and the Global Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thompson, Leigh L. (1991): Information exchange in negotiation. *Journal of Experimental Social Psychology*, Vol. 27, No. 2, s. 161–179, <doi:10.1016/0022-1031(91)90020-7>.
- Tingley, Dustin H. (2010): Belief Updating in Sequential Games of Two-Sided Incomplete Information: An Experimental Study of a Crisis Bargaining Model. *Quarterly Journal of Political Science*, Vol. 5, No. 3, s. 243–255, <doi:10.1561/100.00010012>.
- Tsebelis, George (1991): *Nested Games: Rational Choice in Comparative Politics*. University of California Press.
- Türke, Ralf-Eckhard (2008): *Governance: Systemic Foundation and Framework* (1st ed.). Physica-Verlag HD.
- Van Beest, Ilja – Steinel, Wolfgang – Murnighan, J. Keith (2011): Honesty pays: On the benefits of having and disclosing information in coalition bargaining. *Journal of*

- Experimental Social Psychology*, Vol. 47, No. 4, s. 738–747, <doi:10.1016/j.jesp.2011.02.013>.
- Waltz, Kenneth N. (1979): *Theory of International Politics*. Columbus: McGraw-Hill.
- Wendt, Alexander (2001): Driving with the Rearview Mirror: On the Rational Science of Institutional Design. *International Organization*, Vol. 55, No. 04, s. 1019–1049, <doi:10.1162/002081801317193682>.
- Widgrén, Mika – Pajala, Antti (2006): Beyond informal compromise: Testing conditional formal procedures of EU decision making. In: Thomson, Robert – Stokman, Frans N. – Achen, Christopher H. – König, Thomas (eds.): *The European Union Decides*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wiener, Norbert (1965): *Cybernetics: or the Control and Communication in the Animal and the Machine* (2nd ed.). Cambridge: The MIT Press.
- Wilkinson, Rorden (2006): *The WTO: Crisis and the Governance of Global Trade*. London: Routledge.
- Williamson, Oliver E (1979): Transaction-Cost Economics: The Governance of Contractual Relations. *Journal of Law & Economics*, Vol. 22, s. 233.
- Wilson, Bruce (2007): Compliance by WTO Members with Adverse WTO Dispute Settlement Rulings: The Record to Date. *Journal of International Economic Law*, Vol. 10, No. 2, s. 397–403, <doi:10.1093/jiel/jgm013>.
- Wilson, James (2002): Scientific Uncertainty, Complex Systems, and the Design of Common-Pool Institutions. In: Ostrom, Elinor – Dietz, Thomas – Dolsak, Nives – Stern, Paul C. – Stonich, Susan – Weber, Elke U. (eds.): *The Drama of the Commons*. Washington D.C.: National Academies Press, s. 327–360.
- Woods, Ngaire (2000): The Challenge of Good Governance for the IMF and the World Bank Themselves. *World Development*, Vol. 28, No. 5, s. 823–841, <doi:10.1016/S0305-750X(99)00156-4>.
- Woods, Ngaire (2006): *The globalizers: the IMF, the World Bank, and their borrowers*. Ithaca: Cornell University Press.
- Yolles, Maurice (2003): The political cybernetics of organisations. *Kybernetes*, Vol. 32, No. 9/10, s. 1253–1282, <doi:10.1108/03684920310493242>.
- Young, Oran R. (1989): The Politics of International Regime Formation: Managing Natural Resources and the Environment. *International Organization*, Vol. 43, No. 3, s. 349–375, <doi:10.1017/S0020818300032963>.
- Young, Oran R. (1991): Political Leadership and Regime Formation: On the Development of Institutions in International Society. *International Organization*, Vol. 45, No. 3, s. 281–308.
- Zürn, Michael (2004): Global Governance and Legitimacy Problems. *Government and Opposition*, Vol. 39, No. 2, s. 260–287, <doi:10.1111/j.1477-7053.2004.00123.x>.
- Zürn, Michael – Binder, Martin – Ecker-Ehrhardt, Matthias (2012): International Authority and Its Politicization. *International Theory*, Vol. 4, No. 1, s. 69–106, <doi:10.1017/S1752971912000012>.
- Zürn, Michael – Joerges, Christian (2005): *Law and governance in postnational Europe: compliance beyond the nation-state*. Cambridge: Cambridge University Press.

Graf 1: Model životaschopného systému podle Stafforda Beera (převzato z Beer 1972: 130)

¹ V jistém smyslu je vlastně jedná o liberální pohled na mezinárodní spolupráci, jak jej definuje Moravcsik (1997).

² Opět zdůrazňuji, že zde zcela pomímám ne-racionalistické proudy v teoriích MV, které institucím přisuzují primárně konstitutivní charakter; moje analýza se omezuje na to, co lze u institucí nazvat rolí regulativní (Hall – Taylor 1996).

³ Podotýkám, že režimy jsou považovány za jeden ze tří hlavních druhů mezinárodních institucí (Keohane, 1989).

⁴ To nejlépe dokládají poslední texty v rámci tzv. neo-neo debaty (Baldwin 1993), ve kterých Snidal a zejména Powell jednoznačně ukazují, že i při přijetí Griecových námitek o roli relativních zisků jako základu realistického pohledu na mezinárodní politiku je spolupráce možná a mezinárodní instituce tak mohou hrát tu roli, kterou jim přisuzuje funkční teorie režimů, jak ji formuloval Keohane.

⁵ Zajímavým textem pojednávajícím o odolnosti designu v politologii je nedávná práce Jenny Bednar o problematice (de)centralizace rozhodování (2008); obecné otázky odolnosti designu v různých systémech jsou pak diskutovány v multidisciplinárních editovaných svazcích Ericy Jen (2005) a Erika Hollnagela et al. (2006).

⁶ Kybernetika je obvykle chápána jako úzce příbuzný obor s obecnou systémovou teorií. Zatímco obecná systémová teorie vychází z biologie, kybernetika má své kořeny v informatice a inženýrství.

⁷ Je to právě Systém 1, skrze který je celé schéma rekurzivní, tzn. který zachycuje hierarchické vrstvení řídicích mechanismů. Systém 1 nějakého řídicího systému, který zkoumáme, může zároveň být celkovým systémem nacházejícím se o úroveň níže. Stejně tak celek systému, který studujeme, může vstupovat jako Systém 1 do analýzy nějakého dalšího systému, který se nachází hierarchicky o stupeň výše.

⁸ Jedná se pouze o ilustrativní příklad, který má zachytit roli jednotlivých Systémů v celkovém řídicím schématu. Netvrdím nutně, že příklad je věcně, z hlediska současného fungování mezinárodního obchodu, správný.

⁹ Rád bych poděkoval jednomu z anonymních recenzentů Mezinárodních vztahů, že mě na tento problém upozornil.

¹⁰ Opět bych rád podotkl, že se zaměřuji výhradně na racionalistické teorie. U nich je současná podoba institucionální teorie stále dána výsledky tzv. neo-neo debaty.